

İNGİLİZ BELGELERİNİN İŞİĞİ ALTINDA YUNANLILARIN İZMİR ÇIKARTMASI

Prof. Dr. G. JAESCHKE

Aşağıdaki makale “Mitteilungen der Deutsch - Türkischen Gesellschaft in Bonn, Heft 73, März 1968” de yayınlanmıştır. Tamamiyle yazarın Londra’da tetkik ettiği Foreign Office belgelerine dayanmaktadır. Bu arada Celâl Bayar hatıratının 6. cildini “Ben de yazdım, Milli Mücadeleye Giriş (İstanbul 1968)” yayınladı. Zeylinde bulunan belge ve fotokopiler Prof. G. Jäschke’nin makalesini kısmen tamamlamaktadır.

İzmir şehrinin Yunan kuvvetleri tarafından işgalini mümkün kılan “Üç Büyükler” (Lloyd George, Başkan Wilson, Clemenceau) in 6 Mayıs 1919 tarihli uğursuz kararı çoktan bilinmektedir¹. Fakat ancak Başbakan Harold Wilson’un 10 Şubat 1966 tarihli Foreign Office’in 1922 yılının sonuna kadar olan belgelerin serbest bırakılması hakkındaki kararı, 30 Ekim 1918 de Mondros mütarekesini yapan Yüksek Komiser Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe’in eline verilen kararın tatbikatını ve arka planlarını keşfetmek imkânını sağlamaktadır².

Cihan harbi esnasında müttefikler İzmir’i arka arkaya Yunanistan’a (12 Nisan 1915) ve İtalya’ya (19 Nisan 1917) söz verdiler. Mr. Balfour Rusların rızası olmadığı için sonunda anlaşmayı hükümsüz kılınca Veniselos³, kendi kurduğu iskân mübadelesi planı gereğince Yunanlıların “birkaç sene sonra kahir ekseriyet” elde edecekleri bütün Batı Anadolu’yu istiyordu. Bu şekildeki çözüm yoluna karşı derhal mülâhazalar ileri sürüldü ve bu arada Calthorpe (3 Nisan 1919): “Helen İmparatorluğunun Ege Denizinin doğu sahiline kadar uzamıyacağını ciddî bir şekilde ümit ediyorum, zira böyle bir hareket

¹ Ray Stannard Baker, Woodrow Wilson and World, Truth about the Peace Treaties (London 1938), cilt II; The Peace Conference, 1919 (Washington 1946), cilt V. Settlement (New York 1923), cilt II; Lloyd George, The Papers Relating to the Foreign Relations of the USA.

² G. Jaeschke, Der Weg nach Mudros... Belleten No. 121 (Ankara 1967).

³ Lâtin harfleri ile kendisi ismini bu şekilde yazardı.

tarafhtarlarına saadet ve refah değil, tam tersini” sağlayacağını söyledi. Kısa bir müddet sonra (18 Nisan) Lord Curzon meşhur muhtırasında şöyle yazdı: “Selânik kapılarının beş mil uzağında nizam temin edemiyen Yunanlılara İzmir gibi büyük bir şehir ve Aydın gibi bir eyaleti işgal ve idare etmelerine müsaade edilebilir mi?” Zeylinde şöyle denmektedir: “İzmir’in Yunanlılara verileceği düşüncesi Avrupa kolonisinin protesto hücumuna sebebiyet verdi”. Lloyd George bu çeşit ikazları nasıl hiçe sayabildi?

Harbin nihayetindenberi Veniselos tarafhtarlarının İzmir’de yaptıkları “ilhak” (Enosis) propagandası kayde değer bir muvaffakiyet elde edemedi. İlk İngiliz harb gemisi ile limana gelen kumandan A. Dixon, onları, 6 Kasım 1918 tarihinde, Türkleri harbe teşvik etmemeleri hususunda ikaz etti. Buna rağmen Yunanlılar, daima onları tahrik eden yeni adımlar attılar. Böylece Calthorpe’dan bir Yunan muhribinin (Kapt. Mavroudis) gönderilmesini temin ettiler. 24 Aralık 1918’de onun İzmir’e gelişi nümayişlere sebebiyet verdi. Yunan Kızılhaç’ının siyasî propaganda hareketleri de başka olaylar yarattı. Böylece İstanbul’da bulunan İngiliz Başkomutanı Sir George Milne 20 Şubat 1919 da War Office’e, İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildiği takdirde Türklerin ayaklanmasını beklediğini bildirmeye mecbur oldu. Mavroudis İzmir’in içinde ve civarında yeni “Kızılhaç merkezleri”nin kurulmasını teklif ettiği zaman, Yüksek Komiser vekili Sir Richard Webb 1. Nisan’da, propaganda olarak tefsir edilebilecek herşeyden vaz geçmesini ısrarla rica etti.

İtalyanlar Antalya’da karaya çıkınca (28 Mart) Yunan kruvazörü “Averoff” İzmir’de demir attı (12 Nisan) ve büyük endişe yaratan bir devriyeyi karaya çıkarttı. Veniselos aynı gün Clemenceau’ya Aydın vilâyetinde bulunan Yunan halkına Türklerin sözde yaptıkları zorbalıkları protesto etti. Şimdiye kadar çaresizlik içinde kalarak körükörüne itimat ettiği İngilizlerin, Yunanlıları hizaya getirebileceği hususunda onlara ümit bağlayan Sadrazam Damat Ferit Paşa da şimdi sinirlenmeye başladı. 23 Nisan tarihinde üç yüksek Komiser’e bir nota vererek, Yunanlıların “İzmir sahiline” yapacakları çıkartma için 25.000 kişiyi hazır bulundurdıkları şayiasını bildirdi. Aynı zamanda Şehzade Abdürrahim’in idaresi altında, 26 Nisan’dan 2 Mayıs’a kadar İzmir’de kalan ve ahenk ve intizama davet eden, yatıştırıcı bir komisyon gönderdi, fakat bu Yunanlılar üzerinde fazla bir tesir bırakmadı.

Veniselos'a "kendi vatandaşlarını koruyabilmesi" için İzmir'de 2-3 tümen bulundurma müsaadesi hususundaki 6 Mayıs tarihli kararını Lloyd Georg, ancak bu şekilde İtalyanların karaya çıkmasının önlenebileceği gerekçesiyle, haklı çıkartmaya çalıştı. Fakat bu maksadın güdüldüğü bugüne kadar ispat edilemedi. İtalya'nın Antalya'dan Kuşadası'na (Scalanova) kadar olan bölge ile yetinmek istediği çok daha muhtemeldir.

Üç Büyüklerin aldıkları kararın tatbiki hususunda aynı gün öğleden sonra görüşen müttefik generaller, bu hareketin sulh mütarekesi hükümleriyle tesbit edilip edilmediği hususunda şüpheye olduklarını Türk hükûmetine bildirmek lüzumunu hissettiler. Veniselos bunun, çıkartma hareketinden az evvel yapılmasını rica etti. O Türkleri çok yakından tanıdığını (Girit'ten!), bu takdirde mukavemet etmeyeceklerini, tabii biraz riskin hesaba katılmasının icab ettiğini (!) söylüyordu. 10 Mayıs'ta isteklerini daha esaslı belirtti: Karaya çıkmadan 12 saat evvel Türkler haberdar edilecek ve bu hareket Admiral Calthorpe tarafından idare edilecek. Tabyaların müttefik kuvvetlere devredilmesi 36 saat önce istenecek. Yüksek Kurul buna göre karar verdi. Denizcilik tekniği bakımından hususiyet arzeden harekâtın (!) direktiflerini İngiliz Amirallik erkânının işleyip Calthorpe'a göndermesi istendi. Bunun bir kopyesinin ne Yüksek Kurul'a, ne de karaya yapılan çıkartmadan sonra, teferruatı ve bilhassa işgal edilecek bölgenin büyüklüğü hakkında müphemiyet içinde kalan Foreign Office'e gönderilmemesi hayret edilecek bir husustur.

Calthorpe, 12 Mayıs'ta meslektaşları Defrance ve Sforza ile habereleşerek aynı günün akşamı kendi amirallik gemisi "Iron Duke" ile İzmir'e hareket etti. Fransız filo kumandanı Amiral Amet ile denizde karşılaştıktan sonra İzmir'e ayın 13 ünde öğleden sonra vardı ve hemen Komodor Fitzmaurice, Tümamiral Duvaux ve Kaptan Magliano, Dayton ve Mavroudis ile müzakereye başladı. Fransızların Foça'daki bataryaları, İtalyanların Karaburun, İngilizlerin Kösten adası (Cihan harbindenberi ellerinde tuttıkları Long Island) ve Yunanlıların şehrin yakınında bulunan Sancak Kalesi Tabyasını eşit kuvvetlerle (tahminen 120 insan) işgal etmelerine karar verildi. Calthorpe 15 Mayıs'ta "İzmir'in askerî kontrolünü üzerine almak için" bir Yunan tümeninin karaya çıkışından bahsedince Dayton (U. S. Arizona gemisi), Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan kıtalarının

şehri ayın 14. de almalarını ve Yunan birliklerine ayın 15. de teslim edilmesini teklif etti. Bu reddedildi.

Mayıs başındanberi, hemen hemen her gün yeni gelen yabancı harb gemileri dolayısıyla İzmir'de huzursuzluk günden güne arttı. Hattâ boyun eğme siyasetinin inanmış taraftarı olan Vali İzzet bile tayinini bildiren fermanın okunmasından sonra, 8 Mayıs'ta, Calthorpe'un siyasi temsilcisi olan James Morgan'a umumî emniyeti ve âdil bir idareyi sağlamağa çalışacağını, fakat Türkiyenin bazı kısımlarının Yunanistan'a verileceğinden korktuğunu, böyle olduğu takdirde devamlı karışıklıkların çıkacağını önceden haber verdiğini söyledi. Aynı hususu Morgan 10 Mayıs tarihli bir raporunda tekrar etti: "U. S. Amirali Bristol bugün buraya geldi. (Ayın 12 sine kadar kaldı). Yunan halkı sakin davranıyor, fakat Yunan birliklerinin karaya çıkmasından bahsediyor". Demek ki bu haber havada dolaşıyordu. "İzmir'deki Osmanlı Müdafaayı Hukuk Cemiyeti" nin İstanbul şubesinin yöneticisi Cami 13 tarihli telegrafında, Batı Anadolu'nun birçok küçük limanlarına yapılan İtalyan çıkartmalarını protesto ediyor ve ilâveten "Aydın vilâyetinin kuzey kısmında bir başka devlet tarafından buna benzer bir harekâtın yapılacağı endişesi içindeyiz. Türk halkı burada % 80 gibi üstün bir ekseriyet teşkil etmekte ve Wilson prensiplerine dayanarak her çeşit yabancı hâkimiyeti reddetmeğe katî kararlıdır" diyordu.

14 Mayıs'ta Calthorpe namına Mr. Morgan valiye ve yarbay Ian Smith XVII Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'ya sabah saat 9 da ilk notayı verdikleri vakit durum bu şekilde idi. Aynı nota İstanbul'da Sir Richard Webb tarafından Sadrazama saat 11 de verildi. Bunun hakkında şöyle demektedir: "Notayı yalnız başıma vermem gerekti, zira meslektaşım Defrance'a talimat verilmemişti. Bundan dolayı bunun yüksek heyetin kararı olduğunu bilhassa belirttim. Yunan hareketinin yarattığı nefret ve bunun neticelerinin bize zararı dokunacağını şimdiden görmekteyim".

Foreign Office evraklarında 10 Mayıs tarihli Üçlü Konseyin verdiği kararlardan bir başka zikre değer ayrılık görülmektedir. Ayın 14 ünde Damad Ferit Paşa'ya yalnız tabyaların işgal edileceği bildirildi, İzmir'e yapılacak çıkartma bildirilmedi. Gece yarısından hemen sonra Webb şöyle bir telgraf çekti: "Sadrazam bana bugün öğleden sonra, İzmir harekâtını daha başka âfetlerin ve Osmanlı İmparator-

luğunun kesin dağılmasının bir başlangıcı gibi gördüğünü söyledi. . . Yunan işgalini duyar duymaz çekilmesi bence muhtemeldir. Yunan Yüksek Komiserinden nümayişleri önlemesini ısrarla istedim". Atina'da ayın 14 ünde Veniselos'un Dörtlü Kurul'un oybirliği ile verilmiş kararını bildiren telgrafi gelir gelmez, bu çeşit nümayişler büyük ölçüde oldu. Aynı anda "Iron Duke" 'da İzmir'in mukadderatı tayin edildi. Calthorpe buna dair şunları bildirmektedir :

"Vali benimle görüşmek istedi. Öğleden sonra onu gemide kabul ettim. Son derece heyecanlı idi, zira, olacağını önceden tahmin ettiği İzmir'in işgalinin Yunanlılar tarafından yapılacağını zannediyordu. Böyle bir hareketin Türk halkı üzerinde en kötü şekilde tesir edeceğinden korkuyordu. Ona gayri resmî olarak ancak, müttefikler ne karar alırlarsa alsınlar, halkı sakinleştirmek için elinden geleni yapmasını tavsiye edebildim. Bunu bana söz verdi". (İzzet hakikaten 15 tarihli sabah gazeteleriyle sükûnet verici haberler yaydırdı!) "Akşam saat 7 de ikinci bir toplantı yaparak Yunan çıkartmasından Türk makamlarını gece haberdar etmeye karar verdik. Aynı mahiyette notalar valiye ve kolordu kumandanına saat 10'a doğru verildi. Çok heyecanlı ve üzüntülü idiler".

"Barut fıçısına atılan kıvılcım" manâsına gelen bu nota şöyle idi :

"14 Mayıs 1919. Ekselâns! Sulh anlaşmasınının 7. maddesi gereğince müttefik hükûmetler İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmesine karar verdiklerini size haber vermek mecburiyetindeyim.

2 — Yukarıdaki karar Osmanlı Hükûmetine bildirildi (?)

3 — Nakledilen askerlerin İzmir'e varışı yarın, 15 Mayıs'ta mahallî saatle sabah 8 de bekleniyor. Gemiden boşaltma derhal başlayacaktır. Yunan deniz birlikleri, çıkartma hareketine hazırlık yapmak ve sahil tesislerini ve girişlerini işgal etmek üzere, saat 7 de karaya çıkacaklardır.

4 — Muhtemel üzücü olayları önlemek için, Yunan askerî makamları ilgili isteklerini ilân edinceye kadar, yarın sabah Türk kuvvetlerinin kışlalarından çıkmamalarının temin edilmesi isteniyor. Gümrükteki ve Punta limanındaki Türk birlikleri sabah 7 den evvel geri çekilip büyük kışlalarda toplanacaktır.

5 — Ekselâns'ınızın da şüphesiz bildiği gibi, herhangi bir hâdise İzmir ve civarında heyecan ve karışıklık yaratacaktır. Bundan dolayı, elinizdeki bütün imkânları kullanarak sükûneti muhafaza etmeniz lüzumuna ciddî bir şekilde işaret ediyorum. Hiç kimsenin iç bölgelere

alarm haberleri göndermemesi için telgrafhane yarın sabah erkenden bir İngiliz denizbirliği tarafından işgal edilecek. Bu hareket, sansüre göstermek şartıyla Türk resmî telgraflarının gönderilmesine mani olmayacaktır.

6 — Limanda kuvvetli müttefik donanmasının bulunmasının teskin edici bir tesir icra edeceğine inanıyorum”.

İlk nota üzerine, kendi kuvvetlerinden müttefik kuvvetlerine karşı nezaket göstermelerini isteyen Ali Nadir Paşa, muhtemel Yunan çıkartmasına dair şayiaları Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya bildirdi ve şu cevabı aldı: “O çeşit şayialara kulak asmayınız!” Gece saat birde ikinci notanın muhteviyatını İstanbul'a bildirince, cevap alamadı. Vali İzzet aynı durumla karşılaştı ve kendisine Damad Ferit, Meclis-i Vükelâ'dan bir karar almadıkça bir tavsiyede bulunamayacağı cevabını verdi. Bu arada İzzet kendiliğinden Calthorpe'dan müttefik kuvvetlerin şehri işgal etmelerinin daha iyi olacağını bildirerek, bunu temin etmesini rica etti ve işgalin ilhak manâsına gelip gelmediği hususunda yeniden cevap almağa çalıştı. Yunan işgali Türkler için hakaret olur dedi. Sabah saat 5.30 da İzzet Calthorpe'a şu mektubu gönderdi: “Dün gece saat 9.30 civarında Mr. Morgan ve Albay Smith bana ikinci mektubunuzu getirdiler. . . . Şu ana kadar Babiâli'den herhangi bir emir almadım. Bundan dolayı ikinci mektubunuzun ihtiva ettiği istekleri maalesef protesto etmek mecburiyetindeyim. Ekselans, bunları mütareke şartlarının 7. maddesine dayandırdığı için, bu maddenin şimdilik askerî bir mahiyet taşıdığı kanısındayım. Ahmet İzzet, Aydın valisi

Morgan ve Smith vilâyet konağını terkettikleri vakit, dışarda bekleyen büyük bir kalabalık etraflarını sardı. Onlara başvurmak istediklerini duyular. Bunun üzerine genç bir yedek subay öne çıktı ve İngilizce olarak şunu söyledi: “Büyük bir millet olduğumuzu ve henüz ölmediğimizi lûtfen biliniz. Biz belki uyur görünüyoruz fakat uyanacağız. İngiltere bir müslüman devletidir ve büyük devlet olarak İzmir'in Yunanlılara verilmesine mani olabiliriz. . . . Biz ölmedik. Karışıklıklar olacak. Belki biz de, başkaları gibi öleceğiz”. Aynı fikirleri General Kâzım, genç subaylara yaptığı konuşmada daha sarîh olarak ifade etmektedir: “Mukavemet göstermek lâzım. Silâhı olan, asker, jandarma ve diğerleri, dağlara çıkıp çarpışsın! Ben de orada olacağım”. Bu suretle Türk İstiklâl savaşı doğmuştu.

İzmir'deki Osmanlı Müdafaayı Hukuk Cemiyeti derhal bir redd-i ilhak komitesi kurdu. El ilânları ile Yahudi mezarlığında büyük bir mitinge davet ediyordu. Orada alınan kararlar çıkartmayı önliyemeyse de ertesi öğleyin olacak hâdiselere zemin hazırladı. Bütün vilâyet, sancak, kaza ve nahiyelere gönderilen telgraflar daha önemli idi: "İzmir ve civarı Yunanlılar tarafından ilhak edilecek. İşgal başladı. İzmir'de büyük heyecan mevcut; bugün son tarihî gününü yaşıyor. Sizden gelecek destek yegâne yardımımızdır. Toplantılar tertip edin, her yerlere telgraflar gönderin ve vatan ordusuna girmek için hazırlanın! Sükûnet ve vakarınızı muhafaza edin ve hiçbir kimseyi (Hıristiyan) incitmeyin! 14 Mayıs, Redd-i İlhak Millî Komitesi." Bu telgrafın muazzam tesiri oldu. Bütün Anadolu'daki Türk halkını elektriklendirdi⁴. Calthorpe şahsen bir iki günde 675 yerden protesto telgrafları aldı.

14 Mayıs akşamı Calthorpe, henüz gelen ve çıkartma hareketini idare edecek olan albay Zafiriou'yu ve "Greek Senior Naval Officer" Mavroudis'i beraber kabul etti. Bu çok nazik durum karşısında son derece ölçülü ve itidalli olmalarını bilhassa rica etti. Maalesef tavsiyesine uymadılar. Gerçi Zafiriou çıkartma hareketinden sonra ayın 13. nde "Askerler! (Hıristiyan olmayanların) Dinî inanç ve telâkkiye, örf ve âdetlere hürmet edin!" şeklinde hazırladığı beyannameyi okutturdu. Fakat diğer taraftan Başpiskopos Chrysostomos silâhları bir araya toplayıp sevinç dansları yapan birlikleri takdis ediyordu. Şehrin içinden yürüyüş yaptıkları zaman azgın bir kalabalık etraflarını sarıyordu. Onların delice sevinçleri Türkleri son derece tahrik ediyordu. Böylece felâket mukadderdi. Muazzam hiddetin boşalması için gereken sinyali Hukuk-u Beşer adlı gazetenin yazı işleri müdürü Osman Nevres (Müstear adı: Hasan Tahsin Recep) bayraktarı öldürmekle vermiş oldu. Korkunç mezalim ve katliam başladı. Yegâne "suçları" fesi çıkarmamak ve "Zito Veniselos!" (Yaşasın Venizelos!) diye bağırılmaması olan sayısız Türk şehit oldu. Ertesi gün de katliam ve yağma devam etti. Calthorpe bunu duyar duymaz derhal mesul subaylara şiddetli serzenişlerde bulundu. Bunun üzerine Zafiriou iki defa yerli Yunanlılardan kin ve intikamdan kaçınmalarını talep etti. Bir harb divanı pek çok ölüm cezası verdi ve infaz etti. Fakat felâket bir kere gelmişti.

⁴ H. W. V. Temperley, A History of the Peace Conference (London 1924) cilt VI, S. 46.

Damad Ferid'in koymuş olduğu sansür sayesinde haber İstanbul'da halk tarafından 15 ve 16 Mayıs günleri duyuldu. Halk sakin fakat kendisi tabîî çok şaşkın durumda idi. Ayın 15 inde Webb'e vermiş olduğu notada şöyle deniliyordu: "İzmir valisinin birçok telgraflarından sonra Yunan birlikleri şehre girmişler. Osmanlı hükümeti Paris konferansında İtilâf kuvvetlerinin işgal hususunda aldıkları karara itiraz etmiyor, fakat Yunan işgalini hiçbir zaman kabul etmeyecekler. Osmanlı halkı ümitsizliğe düşürülüyor..." Ayın 16 sında Webb'e, memleketin muhtelif yerlerinden sayısız protesto telgrafları aldığını bildiriyordu. Umumî efkâr son derece heyecanlı. Gazetelere, çıkartma sırasındaki olayları bildirmeye nihayet müsaade edilince, İstanbul'da da fırtına koptu. 19 Mayıs'ta Webb şöyle bildiriyor: "İzmir'in Yunan işgaline karşı müslüman hisler çok çabuk vuzuh kazanıyor. . .Sulhçu beyanlar örtbas edilmeye çalışılıyor." Türk Ocağına umumî nümayişler tertip etmeye müsaade edildi. En muazzamı ayın 23 ünde Sultan Ahmet'te Atmeydanında oldu. Ayın 31. inde ancak Calthorpe hükümetten daha fazla toplantılar yapılmasına izin verilmemesini rica etti. Heyecan Sultan sarayının içine kadar girdi. Ayın 19 unda "Millî Birlik" kabinesini kuran Damad Ferit, halka yaptığı bir hitabede "Padişahın kalbi acıdan sızlıyor". Eğer icap ederse, kendisi de basit bir asker olarak bile vazifesini yapmaya hazır." Ayın 26 sında saltanat şûrasında Galib Kemalî hiç çekinmeden şöyle söyleyebiliyordu: "(Sulh konferansının) Kararları insafsızca bize tatbik etmek istiyorlarsa Avrupa, bu memleketin müttefikan şahlanacağını bilsin".

12 Mayıs'ta "Üç Büyükler" Orlando'ya çıkartmanın İzmir üzerinde nihaî hüküm manâsına gelmediğine teminat verdiler, ama ertesi gün Wilson, İzmir ve ona dahil olan bölgenin Yunanistanın tam hâkimiyetine ve Veniselos tarafından istenilen diğer bölgelerin Manda olarak verilmesini memnuniyetle karşılayacağını söyledi. Ayın 14 ünde Üç Büyükler, Lloyd George'un, Yunanlıların çok gururlu müslüman ahalisi ile başa çıkabilmeleri hususundaki bazı tereddütüne rağmen, İzmir ve Ayvalık ve ona dahil olan bölgelerin Yunan hâkimiyetine girmelerine karar veriyorlar. Lord Curzon bunları duyunca ve İzmir'deki hâdiseler hakkında ilk raporları alınca, başka kabine üyeleri ile birlikte ayın 18 inde "endişeli ve isteksiz" bir şekilde Paris'e gitti. Ertesi gün, Yunanlıların Küçük Asya'da bir bölge ihdas etmelerini kesin şekilde tasvip etmedi. Churchill şöyle yazıyor: "Paris'te güzel bir öğleden sonra bu uğursuz hâdiseyi öğrendiğim vakitki şaşkın-

lığı çok iyi hatırlıyorum. Şüphesiz, ben İngiliz Genelkurmayında hüküm süren şaşkınlığın tesiri altında kaldım ⁵. Bizim kuvvet vasıtalarımızın erimeye başladığı bir zamanda (silâhsızlanma dolayısıyla) bu kadar çok ve yeni tehlikeler taşıyan bu cebrî hareketin akılsızlığını affetmek imkânsızdı”. Robert Vansittart İzmir’den yazdığı bir rapora derkenar olarak şu ibareyi yazıyor: “Mübalâğaları bir tarafa bıraksak dahi İzmir’de olup bitenler müthiş şeylerdir. Bu istikbal için kötü bir alâmettir. Aydın vilâyetindeki Türk ekseriyeti hiçbir zaman hor gördüğü bir azınlığın hükmü altına girmez. . . Yunanlılar sonuna kadar götüremeyecekleri bir vazifeyi üzerlerine aldılar. Onlara cesaret vermekle sırtlarını kırmış oluyoruz”. Otobiyografyasında diyor ki: “Lloyd George, kurnaz bir tilki olan Veniselos tarafından aldatıldı. İngilizlerin ticarî menfaatlerinin olduğu şarktaki merkezine Yunanlıları bırakmak hakikaten delilikti. 1897 deki Yunan mağlûbiyetindenberi mevcut olan Türklerin hor görüşlerini yeniden canlandırmakla muhakkak ki yanlış hareket ettik”.

Harold Nicolson, Lloyd George’ın, yalnız başına Yunanlıları İzmir’e gönderdiğine dair olan efsaneyi yalanladı. Onun tarafında Mr. Balfour, Eyre Crowe, Robert Borden ve Filhellenik sempatileri olan İngiliz sulh delegasyonunun birkaç genç üyesi vardı. Lord Curzon 22. Ekim 1919 tarihinde Yunanlıların İzmir’e davetini Paris’te yapılan “en büyük hata” olarak vasıflandırdı. . . . Bundan sonraki günlerde, 4 Büyük Devletin Manda temsilcisi gibi davrandığını söyleyen Veniselos İzmir’e, bir ördek yüzmeğe nasıl severek giderse, öyle severek gittiğini söyledi. Richard Webb onun hakkında şu hükmü verdi: “Şu muhakkaktır ki sulh yaratmak sebebiyle Yunan birliklerinin İzmir’e girmesi için Yüksek Konsey’i ikna etmesi Veniselos’un kendi vatani için yaptığı en kötü iş oldu”. Amiral de Robeck İzmir’in Yunanlılara verilmesini, millî hâkimiyetin büyük hakareti olarak vasıflandırıyor. Lloyd George’un biyografı Frank Owen şöyle yazıyor: “Antitürk peşin hükümler ona eski liberal lideri Mr. Gladstone’dan miras kaldı”. Sir Harry Luke bunun için şöyle diyor: “Mr. Lloyd George’ın Gladstone’ın Filhellenizm hakkında ancak müphem bir fikri vardı, fakat onun devlet adamı basireti hakkında şüphesiz hiç fikri yoktu. Başkan Wilson gibi, Yakın Şark hakkındaki bilgisizliği

⁵ Genelkurmay Başkanı Henry Wilson 5 Mayıs tarihinde kendi hatıra defterine şöyle yazdı: “Bütün durum çilgün ve münasebetsizdir (mad and bad)”.

yüzünden Yunan propagandacıların kolayca kurbanı olmuştur". De Robeck 18 Kasım 1919 tarihli raporunda şöyle demektedir: "İzmir'in işgali, Türkiyenin tamamen ilgisiz dostu olan çevrelerde de iyi olan itibarımızı ağır bir şekilde sarstı". Churchill bunu şöyle teyit etmektedir: "15 Mayıs 1919 tanberi hak taraf değiştirdi. Ekseriya galip konseylerden kaçan hak karşı tarafa geçmişti".

5 Ağustos 1919 tarihindeki geri çağrılmasından sonra, İstanbul'da, yanlış olarak İzmir'in işgalinin mesul şahsı zannedilen tümamiral Calthorpe, kendisi için aşikâr bir şekilde sıkıcı olan bir durumu "büyük incelik ve sabr ile hakkından geldiği için" Amiralliğe terfi ile taltif edildi.

Çev. Mihin Eren